

Romuald Morawski

Dział Naukowo-Oświatowy w Muzeum Historycznym m.st. Warszawy w latach 2002-2012

Almanach Muzealny 7, 276-294

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Romuald Morawski

DZIAŁ NAUKOWO-OŚWIATOWY

W MUZEUM HISTORYCZNYM M.ST. WARSZAWY

W LATACH 2002-2012

czerwcu 2012 roku w Muzeum Historycznym m.st. Warszawy utworzono Centrum Edukacji, którego zadaniem jest działalność oświatowa. Dotychczasowy Dział Edukacji i Kina przekształcony został w Dział Popularyzacji Historii i Obsługi Zwiedzających, z którego gestii wyłączono działalność edukacyjno-lekcyjną.

W lutym 2013 roku część pracowników Działu Popularyzacji Historii i Obsługi Zwiedzających otrzymała propozycję pracy na innych stanowiskach. W ten sposób zakończono historię 60 lat funkcjonowania Działu Naukowo-Oświatowego, który od 2003 roku działał pod nazwą Działu Edukacji i Kina. Jego krótką historię 50 lat istnienia (1952–2002) przedstawiły Bożena Falkowska-Dybowska i Alicja Jakubowska w „Almanachu Muzealnym” t. 6, Warszawa 2010, s. 243–252.

Po przejściu na emeryturę Bożeny Falkowskiej-Dybowskiej, długoletniej kierowniczki i współtwórczyni Działu, w którym przepracowała 50 lat, kierownikiem został dr Janusz Miniewicz (październik 2002 – marzec 2010), a następnie mgr Romuald Morawski. W 2002 roku, po przejściu na emeryturę pań Bożeny Falkowskiej-Dybowskiej i Jadwigi Jaśkiewicz pracowały w nim trzy osoby: Romuald Morawski i Janusz Miniewicz oraz mgr Agnieszka Dąbrowska, absolwentka historii sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego, poprzednio pracująca w Muzeum Narodowym w Krakowie. W 2003 roku do pracy przyjęty został mgr Sebastian Palfi, absolwent historii na Uniwersytecie Warszawskim, współpracujący poprzednio z Działem Oświatowym Zamku Królewskiego w Warszawie.

Następnie zatrudniono Jerzego Juhanowicza (wówczas studenta trzeciego roku filozofii Uniwersytetu im. Kardynała Stefana Wyszyńskiego; w czasie pracy skończył studia magisterskie i podyplomowe z zakresu muzealnictwa w Akademii Humanistycznej w Pułtusku), Kazimierza Mazana (studenta czwartego roku socjologii i historii UW), mgr. Macieja Michalskiego (absolwenta Wydziału Rzeźby Akademii Sztuk Pięknych), mgr Izabelę Mizerską (absolwentkę historii sztuki UW), mgr Marię Monikę Jabłońską (absolwentkę historii sztuki UW), Marcina Więcka (absolwenta archeologii UW), Michała Teodorowicza (studenta trzeciego roku archeologii UW, mającego doświadczenie w ruchu rekonstrukcyjnym), Annę Zdanowską (studentkę drugiego roku archeologii UW, także zaangażowaną w działalność grup rekonstrukcyjnych) i wreszcie mgr Ewelinę Więcek (absolwentkę archeologii UW, poprzednio pracującą w Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie, w którym zrealizowała wystawę o Reducie Orдона oraz zajmowała się organizowaniem sesji naukowych). Większość osób pracujących w Dziale (z wyjątkiem Janusza Miniewicza i Romualda Morawskiego) nie miała dłuższej praktyki zawodowej (a niekiedy żadnej), a czasami także dostatecznego przygotowania teoretycznego. Wiedzę i umiejętności osoby te zdobywały w trakcie pracy. Pomysłem na podwyższenie kwalifikacji w zakresie popularyzacji wiedzy okazało się organizowanie stażów w placówkach muzealnych. Michał Teodorowicz współpracował z Centrum Nauki „Kopernik” (współpracę nawiązał samodzielnie) i z Muzeum Wojska Polskiego. Przemiany, które rozpoczęły się w 2011 roku, uniemożliwiły kontynuację tego przedsięwzięcia. Staż wspomnianych pracowników w Dziale Edukacji wynosił od roku do sześciu lat. Rdzeniem Działu pozostawali jego kolejni kierownicy, o stosunkowo długim stażu pracy: Janusz Miniewicz i Romuald Morawski.

Podstawowym zadaniem Działu była działalność oświatowa: prowadzenie lekcji i wykładów, prelekcji oraz oprowadzanie po Muzeum. Wymagało to doskonałej znajomości ekspozycji i dziejów Warszawy na tle dziejów Polski. Wyzwaniem stało się opracowywanie coraz to nowych tematów i atrakcyjne ich przedstawianie. Przyjęto założenie, że nawet najatrakcyjniejsza forma prezentacji nie może być ważniejsza od treści lekcji (oprowadzenia czy wykładu), a ta z kolei jest wtórna w stosunku do eksponatu. Narracja wykładowcy była więc drugoplanowa wobec narracji ekspozycji.

Przy frekwencji wynoszącej ponad 25 200 osób w 2002 roku (bez osób oglądających filmy) do ponad 41 000 zwiedzających w 2004 roku pracownicy oprowadzili od 490 do 666 wycieczek. Na jednego pracownika przypadało średnio od 120 do 170 wycieczek rocznie. W 2011 roku, kiedy Muzeum zostało zamknięte z powodu remontu, zostały przeprowadzone 194 lekcje i oprowadzenia

(przy trojgu pracownikach). Zajęcia muzealne prowadzone były dla osób w różnym wieku i o różnym wykształceniu, w związku z tym ten sam temat trzeba było niekiedy opracowywać parokrotnie tak, aby nie był zbyt trudny czy naiwny.

Pierwotnie zajęcia lekcyjne były częścią oprowadzeń i stanowiły ich uzupełnienie. Prowadzili je wszyscy pracownicy. Zdarzały się wycieczki, których uczestnicy mieli w programie zobaczyć całe Muzeum (głównie przyjezdne, na przykład żołnierze służby czynnej czy słuchacze studiów podyplomowych). Wówczas oprowadzanie miało charakter przedstawienia wybranych zagadnień oraz pokazania eksponatów czy fragmentów ekspozycji szczególnie ważnych lub atrakcyjnych. Podobną zasadę przyjęto dla delegacji oficjalnych, które mogły przeznaczyć na pobyt w Muzeum od 30 minut do godziny. Wykaz lekcji muzealnych był corocznie uzupełniany i modyfikowany tak, aby zaspokoić zapotrzebowanie zwiedzających. W ten sposób oferta Muzeum ulegała ciągłemu rozszerzaniu, a jej związek z programem szkolnym stawał się coraz ściślejszy. Pierwsze lekcje polegały niemal wyłącznie na wykładzie towarzyszącym zwiedzaniu. Z czasem jednak uzupełniono je o elementy warsztatowe i interaktywne (tak na przykład wyglądały lekcje zatytułowane: *Wnętrze komnaty mieszczącej, Budowa murów miejskich Warszawy, Warszawska złota kaczka czy Z wizytą u pradziadka*).

Pewną odmianą lekcji muzealnych był program prowadzony w ramach akcji *Zima w mieście* i *Lato w mieście*. Zajęcia muzealne organizowane w ramach tych akcji miały „konkurencję” w postaci teatralizowanych zajęć dla dzieci prowadzonych przez zatrudnionego w uzgodnieniu z Urzędem Miasta aktora. Do akcji tych wybierane były zajęcia, w których element edukacyjny był mniej ważny od zabawowego. W 2005 roku w akcji *Zima w mieście* uczestniczyło 14 wycieczek. *Lato w mieście* przyciągnęło ich natomiast 16. Oprócz zajęć typu lekcyjnego dzieciom prezentowano też film o reklamach z końca XIX i początku XX wieku *Dla szczęścia ludzkości* o Warszawie II połowy XIX wieku. Liczba uczestników tych akcji znacząco wzrosła w latach 2011 i 2012. Opracowano wówczas zupełnie nowe zajęcia, które można było prowadzić niezależnie od ekspozycji (wtedy już zamkniętej). Rozwinięte zostały też działania promocyjne. Dział nie ograniczył się do wystania informacji do Wydziału Sportu i Turystyki Urzędu Miasta, lecz proponował zajęcia w konkretnych terminach koordynatorom, także w ich siedzibach. W zajęciach *Zima w mieście*, w 2012 roku uczestniczyło 458 osób, a *Lato w mieście* przyciągnęło 545 osób (nie licząc odwiedzających Kino). Przygotowanie i przeprowadzenie akcji było w zasadzie wysiłkiem dwóch osób zatrudnionych w Dziale.

W zakresie obowiązków pracownicy mieli także opiekę merytoryczną nad gośćmi Muzeum i delegacjami. Najbardziej pracowitą, kilkudniową była delegacja gości z Moskwy i Sankt Petersburga, dla których ułożono i zrealizowano specjalny program pobytu. Anegdotalnym już wydarzeniem tej wizyty było zaginięcie bagażu z garniturem dyrektora Muzeum Historii w Sankt Petersburgu. Następnego dnia o godzinie 11 dyrektor miał wystąpić na uroczystym otwarciu wystawy. Kupienie odpowiedniego garnituru zostało powierzone piszącemu te słowa i musiało zostać dokonane w godzinach poranno-przedpołudniowych. Przekazując do dyspozycji samochód z kierowcą i pieniądze, dodano: „...nie wiem, jak pan to robi, ale na otwarcie wystawy pan dyrektor Arakczew ma być ubrany jak spod igły”. Na otwarciu wystawy gość był najelegantszym mężczyzną. Główna księgową Muzeum, pani Krystyna Jaskulska, patrząc na rachunek (niecałe 2,5 tysiąca złotych), świadoma kruchych finansów muzealnych skwitowała to popularnym niegdyś powiedzonkiem „tysiąc na raz, zapałka na cztery”.

Pracownicy Działu corocznie opracowywali program zajęć, wydawali go w formie folderów i rozdawali w holu muzealnym. Z czasem program muzealny był też publikowany w informatorze szkolnym, a także turystycznym. Próby prezentacji oferty muzealnej podjęto także w telewizji. Jedną z takich audycji nagrał Michał Teodorowicz, występujący w stroju historycznym dla programu *Superniania* (TVN). Jednak tego typu publikacje ofert (w informatorach czy w telewizji) nie przekładały się na znaczący wzrost zainteresowania samym Muzeum. Inaczej było natomiast przy zmasowanej, trwającej prawie pół roku reklamie, poprzedzającej każdorazowy Festiwal Nauki. Obejmowała ona publikacje w radiu, telewizji, prasie, plakowanie słupów ulicznych oraz wykładanie we wszystkich placówkach kulturalnych i oświatowych ulotek i folderów. Samodzielne prowadzenie takiej akcji przekraczałoby możliwości zarówno samego Działu Oświatowego, jak i utworzonego w 2005 roku Działu Promocji. Wspomniane działania reklamowe dotyczyły nie całej oferty muzealnej, lecz tylko programu przygotowanego przez Muzeum na imprezy festiwalowe. Przyczyniły się one do rozpropagowania informacji o działalności Muzeum i jego oddziałów (Muzeum Woli, które uczestniczyło w tej akcji tylko jeden raz, Muzeum Farmacji czy Muzeum Drukarstwa, które zawsze przygotowywało zajęcia warsztatowe z zakresu drukarstwa, introligatorstwa i zdobnictwa).

Troską koordynatora działań festiwalowych, którym od 1999 roku był Romuald Morawski, było ułożenie jak najbardziej atrakcyjnego programu i zaangażowanie możliwie jak największego grona pracowników Muzeum. Bycie koordynatorem nie łączyło się z żadnymi dodatkowymi gratyfikacjami. Inicjatorem udziału Muzeum

w Festiwalu Nauki był zastępca dyrektora, mgr Andrzej Sołtan. W pierwszym roku udział w Festiwalu polegał na oprowadzaniu uczestników po wystawie czasowej *Napoleon a Polska. Polacy a Napoleon*. W latach następnych program ulegał rozszerzaniu i wzbogacaniu. W działania – oprócz pracowników Działu Naukowo-Oświatowego – włączyli się pracownicy innych działów: Ikonografii, Historii Najnowszej, Inwentarzy, Bibliografii, Konserwacji, ale także Kino Muzealne, Muzeum Drukarstwa, Muzeum Farmacji, Oddział Muzeum Powstania Warszawskiego (przed jego wyodrębnieniem w samodzielną placówkę). Przygotowanie i przeprowadzenie, a także coraz bardziej rozwinięta sprawozdawczość Festiwalu łączyła się z dużym wysiłkiem. Wynagradzała to jednak publiczność festiwalowa – tłumy ludzi na poszczególnych zajęciach w ostatnim tygodniu września. W ciągu dziewięciu dni, podczas których odbywały się zajęcia (niektóre tematy były powtarzane kilka razy dziennie) Muzeum i jego oddziały odwiedzało ponad 2 tysiące ludzi. W ciągu kilku kolejnych lat publiczności festiwalowej zaproponowano między innymi cykl poświęcony historii Warszawy, poczynając od dziejów prehistorycznych, a kończąc na odbudowie po 1945 roku. Szczególnie ważne dla pamięci były tematy o niszczeniu Warszawy przez Niemców w latach 1939–1945 oraz o jej odbudowie w latach 1945–1955. Na niektórych spotkaniach obecnych było ponad 100 uczestników. Tematy zajęć festiwalowych były przygotowywane dla odbiorców w różnym wieku – od dziecka po dorosłego. Kilkakrotnie zdarzało się, że w z związku z dużym zainteresowaniem zajęcia kontynuowano już po formalnym zakończeniu Festiwalu. Tak było np. z zajęciami *Warszawska Żłota Kaczka* czy *Warszawa czasów Bolesława Prusa*. Chętni przychodzili jeszcze wiosną następnego roku. Liczba osób chcących uczestniczyć w zajęciach *Warszawa czasów Bolesława Prusa* przekroczyła najśmielsze oczekiwania. Na pierwsze zajęcia zgłosiło się ponad 300 osób. Żadna sala muzealna nie była w stanie pomieścić zainteresowanych (zajęcia odbywały się w ciągu ekspozycyjnym). Trzeba je było powtarzać cztery razy, część chętnych zrezygnowała. Na niektóre zajęcia przyjeżdżała młodzież z tak odległych miejscowości jak Szczecin czy Szczecinek. Mimo że najważniejszym sprawdzianem przydatności imprezy jest ocena dokonana przez uczestników, to jednak była ona także wizytowana i oceniana przez organizatorów uczestniczących w niej anonimowo. Oceny trzech zajęć okazały się szczególnie dobre: zamieszczono o nich wzmianki w gazetach, dwie spośród nich zostały sfilmowane przez telewizję, a jedna zakończyła się nagraniem radiowym.

Tematy na Festiwal Nauki

W **VII Festiwalu Nauki** (20–28 września 2003 roku) Muzeum Historii m.st. Warszawy zgłosiło 15 tematów, przy opracowaniu i realizacji których uczestniczyło (nie licząc pracowników obsługi) 18 osób. Przeprowadzono 98 zajęć:

▶ Marmurki zakłęte w papierze – Barbara Rogalska oraz pięciu pracowników współpracujących. ▶ Historia walki z bólem – dr Iwona Arabas. ▶ Magister farmacji Walerian Łukaszewicz – w 150-lecie zapalenia pierwszej lampy naftowej – mgr Anita Chodkowska. ▶ Nieprzetartym szlakiem – pierwsze kobiety w aptekach – dr Iwona Arabas. ▶ Artyści a odbudowa Starego Miasta – sgraffito, freski i rzeźby na fasadach kamienic – mgr Teresa Krogulec. ▶ Odbudowa warszawskiej Starówki – 50 lat minęło... – mgr Teresa Krogulec. ▶ Historia mebla w zarysie – od renesansu do XX wieku – inżynier Edward Pawlikowski. ▶ Place Piłsudskiego i Zamkowy w obiektywie warszawskich fotografów – dr Anna Kotańska, mgr Anna Topolska. ▶ Pod osłoną barykad (życie kulturalne w powstańczej Warszawie) – mgr Izabela Maliszewska. ▶ W rejonie Pasty. Wędrówka po miejscach walk i pamięci z okresu powstania warszawskiego – mgr Stanisław Maliszewski. ▶ Śladami walk batalionu Miłosz – wędrówka po miejscach walk i pamięci okresu powstania warszawskiego – mgr Stanisław Maliszewski. ▶ Warszawa w czasie wojen szwedzkich – dr Janusz Miniewicz. ▶ Po czym poznać Sarmatę – mgr Agnieszka Dąbrowska. ▶ Jak niszczoneo Warszawę 1939–1945 – mgr Romuald Morawski, Zofia Burakowska. ▶ Warszawska Złota Kaczka – mgr Romuald Morawski.

W **VIII Festiwalu Nauki** (wrzesień 2004 roku) uczestniczyło 22 pracowników, którzy przygotowali 16 tematów (w Muzeum Drukarstwa zajęcia warsztatowe przygotowała jedna osoba, ale realizowało je siedem osób):

▶ Alchemia książki – mgr Barbara Rogalska. ▶ Tradycyjne leki wschodniej medycyny – dr Iwona Arabas. ▶ Rola fotografii w ekspozycji muzealnej – dr Anna Kotańska i mgr Anna Topolska. ▶ Poczta główna. Powstańcza reduta sierpień – wrzesień 1944 – mgr Elżbieta Kamińska. ▶ Z meblami przez historię – Edward Pawlikowski. ▶ Mistrzowie małego reliefu. Z dziejów warszawskiego medalierstwa – mgr Małgorzata Dubrowska. ▶ Zabytki warszawskiej Pragi – Janusz Sujecki. ▶ Zegarmistrzowie Warszawy – Elżbieta Piwocka. ▶ Znajome – niezajome; sekrety kamienic staromiejskich – mgr Teresa Krogulec. ▶ Obraz Warszawy na planach z XVIII, XIX i XX wieku – mgr Teresa Krogulec. ▶ Ciemna strona miasta – kule i ogień

– mgr Sebastian Palfi. ▶ Nieznane losy polskiego skarbu koronnego – dr Janusz Miniewicz. ▶ Kwiatek do kożucha. Akcesoria elegantki w XIX wieku – mgr Agnieszka Dąbrowska. ▶ Z wizytą u pradiadka – mgr Romuald Morawski. ▶ Niecodzienna codzienność. Życie w powstańczej Warszawie – mgr Romuald Morawski. ▶ Apteki warszawskie w okresie wojny, okupacji i powstania – mgr Anita Chodkowska. W czasie VIII Festiwalu Nauki przeprowadzono 116 zajęć (z czego 72 w Dziale Edukacji i Kina), w których uczestniczyło 2201 osób.

W **IX Festiwalu Nauki** (17–25 września 2005 roku) zaangażowanych było 23 pracowników, z czego sześciu realizowało zajęcia w Muzeum Drukarstwa. Opracowano 12 tematów i przeprowadzono 57 zajęć, przy frekwencji 1584 osób. ▶ Od tłoczenia winogronem do tłoczenia czcionek – mgr Barbara Rogalska. ▶ Historia homeopatii – mgr Anita Chodkowska. ▶ Historia reklamy farmaceutycznej – dr Iwona Arabas. ▶ Od gabinetu do wydziału. Historia pierwszego polskiego wydziału farmaceutycznego – dr Iwona Arabas. ▶ Fotografie dawnych warszawiaków w zbiorach Muzeum Historycznego Warszawy – dr Anna Kotańska, mgr Anna Topolska, mgr Elżbieta Kamińska. ▶ Warszawski socrealizm – mgr Janusz Sujecki. ▶ Warszawa XIX wieku. Polityka a architektura – mgr Teresa Krogulec. ▶ Szwedzi w Warszawie – Jerzy Juhanowicz. ▶ Zygmunt August, królowa Bona i Barbara Radziwiłłówna w historii i w filmie – dr Janusz Miniewicz. ▶ Sławni cudzoziemcy w Warszawie – mgr Sebastian Palfi. ▶ Stanisław Staszic – mgr Romuald Morawski. ▶ Od ruin do miasta. Warszawa lat 1945–1950 – mgr Romuald Morawski

Na **X Festiwalu Nauki** (26–25 września 2006 roku) Muzeum przedstawiło propozycje 59 zajęć (z czego Dział Edukacji 43). Wśród nich między innymi: ▶ Z typografią na ty – mgr Barbara Rogalska. ▶ Apteki warszawskiej Starówki – mgr Anita Chodkowska. ▶ Postać farmaceuty w literaturze XIX i XX wieku – mgr Anita Chodkowska. ▶ Magistra farmacji. Pierwsze polskie farmaceutki – dr Iwona Arabas. ▶ Dla zdrowia i animuszu. Recepty w manualach aptecznych i rękopisach dworu szlacheckiego – dr Iwona Arabas. ▶ Muzeum Historyczne m.st. Warszawy 1936–2006. Dzieje i teraźniejszość – mgr Andrzej Sołtan. ▶ Spory ideowe o kształt odbudowywanej Warszawy – mgr Teresa Krogulec. ▶ Nowa Praga – mgr Janusz Sujecki. ▶ Od października do grudnia. Mała stabilizacja 1956–1970 – mgr Romuald Morawski, Zofia Burakowska. ▶ O co i jak walczono, co wywalczono. Przebieg i efekty rewolucji 1905 roku w Warszawie – mgr Romuald Morawski.

» Warszawa na szafku. Polityczno-społeczne losy stolicy w latach okupacji 1939–1945 – Jerzy Juhanowicz. » Jak dawniej w Warszawie królów wybierano – mgr Sebastian Palfi. » Zwycięstwa Jagiełły – dr Janusz Miniewicz. » Co zrobić z Pałacem Kultury – zajęcia warsztatowe – mgr Maciej Michalski. W zajęciach uczestniczyło 1490 osób.

W 2007 roku, w dniach 22 do 30 września, odbywał się **XI Festiwal Nauki**.

Przygotowane zostały między innymi następujące tematy:

» Dłutkiem, rysikiem, piórkiem – zabawy graficzne – Barbara Rogalska. » Z meblami przez historię – inż. Edward Pawlikowski, mgr Janusz Sujecki. » Leki, które wpłynęły na historię – dr Iwona Arabas i mgr Anita Chodkowska. » Zakłady przemysłowe warszawskiego śródmieścia przemysłowego – mgr Janusz Sujecki. » Pokazy filmów o Warszawie – Zofia Burakowska. » Warszawa na szafku – Jerzy Juhanowicz. » Księstwo Warszawskie i Napoleon – dr Janusz Miniewicz. » O historii poprzez modę – mgr Izabela Mizerska. » Modni warszawiaczy i warszawianki – mgr Izabela Mizerska. » Emancypacja. Sylwetki warszawianek w XIX wieku – mgr Romuald Morawski. » List gończy, czyli jak rozpoznać obraz, rzeźbę, rysunek jedynie na podstawie opisu – mgr Romuald Morawski.

W związku z wykładem o emancypacji redaktor Elżbieta Uzdańska nagrała w Radiu dla Ciebie audycję z jej autorem, zatytułowaną *Porozmawiajmy o kobietach*. W 44 zajęciach uczestniczyło ogółem 1245 osób.

W **XII Festiwalu Nauki**, odbywającym się w dniach 19–28 września 2008 roku, Muzeum Historyczne m.st. Warszawy uczestniczyło wraz ze swoimi oddziałami: Muzeum Drukarstwa i Muzeum Farmacji. Dla uczestników zostały przygotowane między innymi następujące zajęcia:

» Dłutkiem, piórkiem, rysikiem – zabawy graficzne – Barbara Rogalska. » Roślinna granica między wschodnią i zachodnią Europą – prof. Iwona Arabas i prof. Wanda Grębecka. » Apteki międzywojennego dwudziestolecia – mgr Anita Chodkowska. » Z meblami przez historię – inż. Edward Pawlikowski. » Uroki i osobliwości Starego Miasta – mgr Maria Monika Jabłońska. » Od wozu do parowozu – dr Janusz Miniewicz. » Zanim powstała Warszawa – mgr Marcin Więcek. » Od niewoli do wolności. Rok 1918 – mgr Romuald Morawski. » Odpoczynek warszawiaków – mgr Romuald Morawski, Zofia Burakowska. W 36 zajęciach uczestniczyły 837 osób.

W XIII Festiwalu Nauki trwającym od 19 do 27 września 2009 roku, Muzeum Historyczne przygotowało sześć tematów kilkakrotnie powtarzanych, ich autorami byli pracownicy Działu Edukacji i Muzeum Drukarstwa:

- ▶ Z typografią na ty – mgr Barbara Rogalska i mgr Radosław Adamski.
- ▶ Architektura Warszawy epoki Stanisława Augusta – mgr Maria Monika Jabłońska.
- ▶ Zaginione ulice Starego i Nowego Miasta Warszawy – mgr Marcin Więcek.
- ▶ Polskie fortyfikacje we wrześniu 1939 roku i ich funkcjonowanie – dr Janusz Mińiewicz.
- ▶ Cywilna obrona Warszawy we wrześniu 1939 roku – mgr Romuald Morawski.
- ▶ Opowieści, anegdoty i historie warszawskie – mgr Romuald Morawski.

XIV Festiwal Nauki w 2010 roku odbywał się czasie w remoncie, kiedy w Muzeum nie było sal mogących pomieścić słuchaczy. Użyczona od Muzeum Farmacji sala mogła pomieścić maksymalnie 30 słuchaczy. Poza Muzeum Drukarstwa przygotowywał go jedynie Dział Edukacji i Kina. Trzech pracowników opracowało siedem tematów, zajęć było ogółem 14, uczestniczyło w nich 448 osób. Oto kilka z nich:

- ▶ Dzieje Piastów na Mazowszu – mgr Marcin Więcek.
- ▶ Architektura XIX wieku: nowatorstwo i kontynuacja – Maria Monika Jabłońska.
- ▶ Warszawa Chopina. Miasto ludzie wydarzenia – mgr Romuald Morawski.
- ▶ Skandal, nareszcie skandal – mgr Romuald Morawski.

XV Festiwal Nauki odbywał się w Kinie Muzealnym oraz oddziałach Muzeum Drukarstwa i Muzeum Farmacji. Przy opracowywaniu tematów spotkań zaangażowanych było sześć osób, jedna współpracowała. W realizacji brało udział 19 osób, w tym sześć merytorycznych. W przeprowadzonych 27 zajęciach uczestniczyło 920 osób.

Muzeum Drukarstwa przygotowało między innymi takie zajęcia:

- ▶ Czy wiesz, jak wyczerpać papier – mgr Barbara Rogalska i mgr Radosław Adamski (dodatkowo uczestnicy mogli obejrzeć wystawę o Konstytucji 3 maja).
- ▶ Otruci czy nie? Schyłek panowania Piastów na Mazowszu – mgr Marcin Więcek.
- ▶ Warszawa – miasto Marii Skłodowskiej-Curie – mgr Romuald Morawski, Zofia Burakowska.
- ▶ Zdrada! Czy można wierzyć sojusznikom i najemnikom? – mgr Romuald Morawski.
- ▶ Gry i zabawy podwórkowe – Anna Zdanowska.
- ▶ Mury obronne starej Warszawy – Michał Teodorowicz.

W dniach od 22 do 30 października 2012 roku odbywał się **XVI Festiwal Nauki**.

Imprezy festiwalowe przygotowywały: Dział Sztuki, Muzeum Farmacji, Muzeum Drukarstwa i Dział Popularyzacji Historii wraz z kinem muzealnym. Przygotowanych zostało osiem tematów i projekcja dwóch filmów. Przeprowadzono ogółem 31 zajęć i osiem projekcji filmowych, ogólna frekwencja wynosiła 881 osób.

► Marmurki zaklęte w papierze – mgr Barbara Rogalska. ► Zaginiona przyrodnicza kolekcja księżnej Anny Jabłonowskiej – prof. Iwona Arabas. ► Symbole alchemiczne w aptece – mgr Marcin Więcek. ► Bronisław Kopczyński – malarz starej Warszawy – mgr Jacek Bochiński. ► Legioniści rzymscy – wojownicy i inżynierowie – Michał Teodorowicz. ► Bolesław Prus – mgr Romuald Morawski. ► Lekcja matematyki w XIX-wiecznej szkole – mgr Romuald Morawski. ► Tym żyła Warszawa. Głośne wydarzenia, sensacje i skandale – mgr Romuald Morawski. ► Projekcje filmów o Warszawie – Zofia Burakowska.

Ogółem we wszystkich imprezach festiwalowych uczestniczyło 2307 osób, z czego na zajęciach przygotowanych przez Dział – 1076. Informacje o imprezach festiwalowych w Muzeum podały PAP (ogólnie), Radio Bis (*Jak poznać Sarmatę*), Radio dla Ciebie i Telewizyjny Kurier Warszawski (*Marmurki zaklęte w papierze*).

Pracownicy Działu Edukacji i Kina brali udział w wielu nagraniach radiowych i telewizyjnych. Niekiedy były to dłuższe audycje, poświęcone rozmaitej tematyce, często luźno tylko związanej z tematyką warszawską, jak na przykład o dawnym karnawale czy obyczajach świątecznych. Wśród tych nagrań były też audycje związane z problematyką bieżących wystaw czasowych, wydarzeń rocznicowych czy teżbieżących.

W 2002 roku nagranych zostało pięć audycji o polskich pieśniach hymnicznych, które występowały w roli hymnów narodowych (w związku z programem Festiwalu Nauki). Pracownicy Działu Edukacji i Kina (Agnieszka Dąbrowska, Janusz Miniewicz, Romuald Morawski) wystąpili w telewizji (polskiej, japońskiej i rosyjskiej), mówiąc między innymi o powstaniu listopadowym, zniszczeniu i odbudowie Starego Miasta, o Warszawie I połowy XIX wieku i o tym, jak to szata zdoła człowieka (przy okazji Festiwalu Nauki).

W 2003 roku wypowiedzi te dotyczyły święta Warszawy, dzwonów kościołów warszawskich, godła Polski, polskich barw narodowych, wypoczynku warszawiaków, odbudowy Rynku Starego Miasta związków Franciszka Rakoczeego z Pol-

ską i Warszawą na przełomie XVII i XVIII wieku (dla radia węgierskiego), zabaw dziecięcych w XIX-wiecznej Warszawie, historii Świątyni Opatrzności Bożej, kolumnie Zygmunta III i Arkadach Kubickiego. Było także wiele wypowiedzi i wywiadów dla prasy.

Ważną rolę w działalności Działu Edukacji i Kina zajmowała aktywność wystawieni-
nicza, zapoczątkowana jeszcze w latach 60. Oto tytuły wystaw zrealizowanych po
2002 roku:

- ▶ *Tadeusz Kościuszko – bohater narodów*. Romuald Morawski i Janusz Miniewicz dla Ministerstwa Spraw Zagranicznych z przeznaczeniem do wystawiania w Australii. Jej duplikat został przekazany Muzeum Tadeusza Kościuszki w Filadelfii.
- ▶ *Praga w powstaniu kościuszkowskim*. Romuald Morawski i Janusz Miniewicz na zamówienie Wydziału Kultury Urzędu Dzielnicy Warszawa-Praga-Północ. Wystawa była eksponowana w Sali Konferencyjnej Urzędu oraz w czasie sesji naukowej na temat roli Pragi w powstaniu kościuszkowskim.
- ▶ *Praga dawniej i dziś*. Romuald Morawski i Janusz Miniewicz na zamówienie Wydziału Kultury Urzędu Dzielnicy Warszawa-Praga-Północ. Była prezentowana w czasie sesji poświęconej dziejom Pragi.
- ▶ *Stefan Starzyński*. Agnieszka Dąbrowska, Jerzy Juhanowicz, Sebastian Palfi. Wystawa eksponowana w urzędzie miasta w związku z sesją poświęconą Stefanowi Starzyńskiemu. Wielokrotnie wypożyczana do szkół.
- ▶ *Stanisław Staszic*. Romuald Morawski.
- ▶ *Bolesław Prus*. Romuald Morawski.
- ▶ *Polskie godło, barwy, hymn i pieśni patriotyczne*. Romuald Morawski. Wystawa będąca rozwinięciem wystawy Polskie hymny i pieśni patriotyczne, była eksponowana w Warszawie i wielu miastach, między innymi w Domu Chemika w Puławach, Komendzie Głównej Policji, Muzeum w Nidzicy, Muzeum w Sejnach, Muzeum Wojska Polskiego w Białymstoku.
- ▶ *Konstytucja 3 maja*. Barbara Falkowska-Dybowska i Romuald Morawski. Pokazywana między innymi w Puławskim Ośrodku Kultury, Ośrodku Kultury w Przasnyszu.
- ▶ *Warszawa XIX wieku*. Romuald Morawski, Janusz Miniewicz dla Liceum imienia

Bolesława Prusa.

- *Kolej Warszawsko-Wiedeńska*. Romuald Morawski, Janusz Miniewicz, Agnieszka Dąbrowska.
- *Kolej epoki Reymonta*. Romuald Morawski. Wystawa w Muzeum Kolejnictwa (organizatorzy: Muzeum Literatury, Muzeum Kolejnictwa i Muzeum Historyczne).
- *Młodość inna niż nasza*. Romuald Morawski, Janusz Miniewicz o dzieciach i młodości warszawskiej w czasie wojny i okupacji. Wystawa dla szkół podstawowych.
- *Humor w obliczu wojny*. Romuald Morawski.
- *Było biednie, było bogato. Kontrasty społeczne XIX wieku*. Romuald Morawski.
- *Warszawa Chopina. Miasto ludzie wydarzenia*. Romuald Morawski.
- *Dawne bale i zabawy*. Romuald Morawski.
- *Warszawa 1945–1956*. Joanna Maldis, współpraca Romuald Morawski (wystawa była prezentowana w czasie Forum Muzealnego w Moskwie w 2005 roku).

Dwie projektowane wystawy zostały zaniechane na wstępnym etapie prac. Jedną poświęconą udziałowi Polaków w kulturze, nauce i przemyśle rosyjskim, która miała być realizowana wspólnie z Muzeum Historycznym Sankt-Petersburga (pomysłodawcą tej wystawy był profesor Janusz Durko) i druga o tramwajach warszawskich.

Wystawy wykonywane w Dziale Edukacji i Kina były eksponowane w rozmaitych placówkach kulturalnych i oświatowych. W 2009 roku cztery wystawy Działu Edukacji (*Humor w obliczu wojny*, *Było biednie, było bogato. Kontrasty społeczne XIX wieku*, *Stefan Starzyński, Polskie godło, barwy, hymn i pieśni patriotyczne*) obejrzało 23 310 osób. Rok później pięć wystaw obejrzało 14 245 osób (dane nie obejmują wystawy w Muzeum Kolejnictwa i wystawy eksponowanej na dworcu w Skierniewicach). W latach 2003–2012 obejrzało je 74 846 osób (frekwencja nie obejmuje wystaw eksponowanych na dworcu, w Urzędzie Dzielnicy Warszawa-Praga-Północ czy znajdujących się na stałe w szkołach oraz wystaw wypożyczonych w 2005 roku).

Oglądający wystawę poświęconą polskiej symbolice narodowej, która była eksponowana od 1 maja do 11 października 2009 roku w klasztorze poddominikań-

skim w Sejnach, napisali: „...Piękne miejsce, piękne wystawy! Zwłaszcza wystawa o symbolach narodowych z pewnością uczy patriotyzmu... Dziękujemy za przekazanie części historii” i „Jesteśmy oczarowani ekspozycją, szczególną wymowę edukacyjną ma część patriotyczna”. Tablice wystawowe, wykonywane archaiczną metodą naklejania ilustracji i napisów na kartonach bristolu, po wielokrotnych wypożyczeniach ulegały zużyciu. Ich wartość merytoryczna była jednak oceniana wysoko. Świadczą o tym notatki prasowe i komentarze osób licznie je oglądających. Wystawę o polskiej symbolice narodowej, eksponowaną w lipcu 2010 roku w Nidzicy koło Grunwaldu, w ciągu dwóch tygodni obejrzało 5000 osób, a niezależnie od Nidzicy była ona eksponowana także w wielu innych miejscach.

Wystawa o Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej była eksponowana w Skierniewicach cztery razy, z czego dwa razy na dworcu kolejowym – jedynym dworcu, jaki pozostał z czasów istnienia tej kolei. Ostatni raz prezentowano ją w związku z uroczystościami odsłonięcia pomnika Stanisława Wokulskiego, bohatera *Lalki*. Dodatkowo ważnym czynnikiem było i to, że w Skierniewicach funkcjonował pierwszy węzeł kolejowy na ziemiach polskich.

Dział Edukacji i Kina współpracował z placówkami warszawskimi i pozawarszawskimi, zarówno jako twórca wystaw, jak i przy okazji organizacji różnych konkursów. Przez kilka lat trwała współpraca z Młodzieżowym Domem Kultury *Muranów*. W jej trakcie przygotowano i przeprowadzono wiele konkursów dotyczących historii Warszawy i postaci z nią związanych. Szczególnie pochlebne recenzje miał konkurs pod nazwą *Drzewo*, który pokazywał znaczenie lasu dla człowieka. Wzięło w nim udział wiele muzeów warszawskich. Dział Edukacji (wówczas Oświatowy) przygotował do tego konkursu zajęcia o komnacie mieszczkańskiej, o drewnie w budownictwie miejskim i o meblach. Konkurs – mimo bardzo dużych walorów poznawczych i pozytywnych opinii (także kuratorium warszawskiego) – nigdy nie został powtórzony. Zajęcia wówczas opracowane cieszyły się popularnością i były wielokrotnie powtarzane. Spośród współpracowników Działu Edukacji i Kina warto wymienić także Dział Oświatowy Zamku Królewskiego. Współpraca zaczęła się od opracowania zajęć dotyczących samorządu miejskiego i cechów, i była kontynuowana do 2005 roku przy programie *Canaletto – młodzież adoptuje zabytki*. Muzeum Historyczne otrzymało podziękowanie od prof. Andrzeja Rottermunda za udział w programach Zamku i za zajęcia opracowane przez pracowników Działu, dr. Janusza Miniewicza i mgr. Romualda Morawskiego.

Współpraca dłużej trwająca łączyła nas z Miejską Biblioteką Publiczną w Skier-

niewiczach, Biblioteką Publiczną Dzielnicy Warszawa-Praga-Południe i Centrum Kształcenia Ustawicznego w Mińsku Mazowieckim. Wspólnie z nimi został zorganizowany konkurs o Stanisławie Staszicu; wielokrotnie to w ich siedzibach prezentowane były wystawy wykonywane w Dziale Edukacji i Kina. Z Biblioteką w Skierniewiczach zapoczątkowano konkurs matematyczny imienia Bolesława Prusa (*Prus i matematyka*), polegający na rozwiązywaniu zadań, jakie obowiązywały w podręcznikach szkolnych połowy XIX wieku. Konkurs ten, którego pomysłodawcą był Romuald Morawski, został zakończony w maju 2013 roku. W 2008 roku podjęto współpracę z Muzeum Pałac w Wilanowie we wspólnym projekcie *Życie domowe w XIX wieku: pałac – dwór – kamienica*. Okazjonalnie współpracowano także z innymi placówkami.

Niemal wszyscy pracownicy Działu aktywnie uczestniczą w organizowanej od kilku lat Nocy Muzeów. Oprowadzają po ekspozycji, przygotowują prelekcje, zabawy, konkursy, spacerory połączone z wykładami i oprowadzeniami. W 2005 roku Janusz Miniewicz wystąpił z prelekcją o warszawskich miejscach niezwykłych, a Sebastian Palfi o sławnych ludziach Warszawy. Rok później przedstawiono prelekcje *Nieznane oblicza Warszawy* (Sebastian Palfi) i *Humor warszawski* (Romuald Morawski). Obie wygłoszono przy wypełnionej po brzegi sali. W 2007 roku Izabela Mizerska wygłosiła prelekcję *Warszawa międzywojenna – pomiędzy kawiarnią, poezją i sztuką*, a Romuald Morawski mówił o tym, gdzie bawili się warszawiacy. Kazimierz Mazan i Maciej Michalski przygotowali zajęcia plastyczne dla dzieci, zatytułowane *Syrenka dwudziestolecia*.

Na Noc Muzeów 2008 roku zostały przygotowane zajęcia o dawnych sensacjach i skandalach oraz o zmianach, jakie następują pod wpływem techniki. Dodatkowo dla dzieci i rodziców przygotowano konkursy o przedmiotach, które wyszły już z użycia. W 2009 roku pracownicy Działu (Maria Monika Jabłońska, Romuald Morawski i Marcin Więcek) mówili, o czym pisała prasa warszawska przed wybuchem II wojny światowej. W 2010 roku Romuald Morawski przedstawił opowieści i anegdoty warszawskie, a Marcin Więcek i Maria Monika Jabłońska zabawę dla dzieci pod tytułem *Warszawa Chopina – topografia miasta*. Natomiast Michał Teodorowicz na przykładzie Starej Warszawy pokazywał, jak broniono starych miast. Na Noc Muzeów 2011 roku zostały przygotowane trzy spacerory tematyczne: *Śladami ludzi i wydarzeń*, *Mury obronne Starej Warszawy* i *Szpital powstańcze Starego Miasta*. W spacerach tych wzięło udział 295 osób. Niezależnie od prac własnych przygotowana została – dla inscenizowanego przez Muzeum Farmacji punktu sanitarnego z 1920 roku – ulotka autorstwa Romualda Morawskiego o organizacjach, które

uczestniczyły w akcjach sanitarnych i opiekuńczych oraz pomocniczych w tym czasie. W 2012 roku na Noc Muzeów Dział przygotował zajęcia o panoramach Warszawy, wystawę o Bolesławie Prusie, rozwiązywanie zadań matematycznych z podręczników XIX-wiecznych gimnazjów, spacer *Sensacje czasów Prusa*, konkurs na felieton miejski, wykład o Bolesławie Prusie i spacer przy murach miejskich, połączony z wykładem. Jedna osoba (spośród trzysobowego wówczas Działu) uczestniczyła w imprezie organizowanej przez Muzeum Pragi z zajęciami o zabawach podwórkowych.

Spośród innych wydarzeń plenerowych, w które zaangażowani byli pracownicy Działu Edukacji i Kina warto wymienić Piknik Naukowy (Polskie Radio), Piknik Historyczny (Muzeum Historii Polski), Dzień Dziecka, Europa Direct czy Okno Warszawskie.

W związku z sześćsetną rocznicą istnienia Nowego Miasta na zamówienie Wydziału Kultury Urzędu Dzielnicy Warszawa-Śródmieście, Dział Edukacji i Kina przygotował pięć spacerów tematycznych, poświęconych Nowemu Miastu (*Rynek Nowego Miasta, Topografia Nowego Miasta, Kościoły i klasztory Nowego Miasta, Pałace i kamienice Nowego Miasta oraz Śladami sławnych ludzi na Nowym Mieście*). Innym przejawem aktywności pracowników Działu były publikacje, udział w sesjach i konferencjach naukowych. Wśród nich warto wymienić: referat na konferencji poświęconej rocznicy urodzin Marii Skłodowskiej-Curie, wygłoszony na zebraniu w Pałacu Staszica (2007); ▶ dwa referaty wygłoszone na sesji poświęconej warszawskiej Pradze dawnej i dzisiejszej (*Przemysł i kolej na Pradze – Romuald Morawski i Militarne znaczenie Pragi – Janusz Miniewicz*); ▶ odczyt w Urzędzie Dzielnicy Warszawa-Praga-Północ, poświęcony dziejom Pragi w powstaniu kościuszkowskim; ▶ wystąpienie dr. Janusza Miniewicza na sesji w Polskim Towarzystwie Fortyfikacyjnym, poświęcone Wałowi Pomorskiemu: *Wał Pomorski – nowe spojrzenie na jego funkcjonowanie* (2004); ▶ referat na sesji Polskiego Towarzystwa Heraldycznego i Włocławskiego Towarzystwa Naukowego, zatytułowany *Symbolika winiet warszawskiej prasy konspiracyjnej i powstańczej – Romuald Morawski*; ▶ wystąpienie na II Moskiewskim Forum Muzealnym w październiku 2002 roku z referatem *Gorodskoj muziej dla žitielej. Cywilizacja grodzkich obszczin i specyfika „obraza žizni” každej iż nich. Problemy prisposoblienija licznosti k gorodskij sredzie* (Muzeum miejskie dla mieszkańców. Cywilizacja wspólnot miejskich i specyfika „sposobów życia” każdej z nich. Problemy adaptacji jednostek do miejskiego otoczenia, na przykładzie działalności Muzeum Historycznego m.st. Warszawy) – Romuald Morawski; ▶ referat mgr. Marcina Więcka o szkle aptecznym, wygłoszony na sympozjum organizowanym w Sanoku w 2010 roku przez Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne; ▶ referat *Materiały z archeologicznych ba-*

dań wykopaliskowych – źródło do poznania historii szkła aptecznego, opublikowany w: *Pamiętniku XIX symposium Historii Farmacji. Apteki – aptekarze – aptekarstwo*. Rzeszów 2010, s. 162–173; ▶ publikowane co miesiąc w miesięczniku „What, Where, When” krótkie, jednostronicowe artykuły w języku angielskim, poświęcone poszczególnym zabytkom warszawskim, autorstwa pracowników Działu; ▶ praca dr. Janusza Miniewicza poświęcona warszawskiemu fortowi Włodzimierza; ▶ przygotowanie folderów towarzyszących wystawom prezentowanym w Muzeum Historycznym m.st. Warszawy (na przykład o Tadeuszu Kościuszcze czy o Fryderyku Chopinie); ▶ notki dotyczące żołnierzy Wojska Polskiego z czasów powstania listopadowego i ówczesnych wydarzeń, przygotowane przez Romualda Morawskiego do katalogu wystawy zatytułowanej *Solidarni 1830* na Zamku Królewskim; ▶ współpraca przy tworzeniu haseł *Encyklopedii powstania warszawskiego*; ▶ wyróżnienie tytułem „Książki Roku” albumu Olgierda Budrewicza *Warszawa przedwcześniejsza*, którego redaktorem merytorycznym był Romuald Morawski.

Innym ważnym przejawem działalności była współpraca z Uniwersytetami III Wieku (UTW). Zapoczątkował ją dr Janusz Miniewicz wykładami dla UTW przy Mazowieckim Centrum Kultury. Od 2004 roku prowadzone były raz w miesiącu w Muzeum. Pierwszy rok kierujący UTW potraktowali sondażowo. Uznawszy, że tematyka zajęć i ich poziom jest odpowiedni, przedłużyli współpracę. W jej ramach przygotowano i przeprowadzono zajęcia pogrupowane w cykle: historii Warszawy, historii Polski i powszechnej. Zajęcia, które prowadzili pracownicy Muzeum i filii (Muzeum Woli), przygotowywane były prywatnie, a wygłaszane w jednej z sal muzealnych (najczęściej w Sali kinowej Muzeum). Do 2012 roku przygotowano i wygłoszono kilkadziesiąt tematów wykładów, a stała współpraca objęła takie UTW jak: Grochowski, przy Towarzystwie Demokratycznym Wschód, imienia Haliny Szwarz przy Centrum Medycznym Kształcenia Podyplomowego oraz okazjonalnie inne, na przykład przy Politechnice Warszawskiej.

Wprowadzenie do Muzeum wykładów dla Uniwersytetów III Wieku, a następnie ich utrzymanie, było zasługą i wielką troską dr. Janusza Miniewicza. Do końca funkcjonowania Działu Edukacji i Kina współpraca z nimi miała charakter niemal wzorcowy.

Lekcje muzealne dotyczyły ekspozycji stałej, zaś oprowadzania przede wszystkim wystaw czasowych. Były to wystawy o różnej tematyce: od ekspozycji o dziejach średniowiecznego Elbląga, poprzez taką o placu Zamkowym, okresie stanu wojennego, Towarzystwie Opieki nad Zabytkami Przeszłości, widokach Moskwy czy o modzie moskiewskiej II połowy XIX wieku. Pracownicy Działu musieli być

zawsze przygotowani do oprowadzania i udzielania wyjaśnień i konsultacji.

Do 2008 roku, kiedy rozpoczął się okres remontów, Dział funkcjonował przy normalnie działającym Muzeum. Mimo wielu perturbacji, spowodowanych remontem piwnic, działalność edukacyjno-lekcyjna prowadzona była w pomieszczeniach ekspozycyjnych. Kiedy w czerwcu 2010 roku zamknięta została wystawa *Warszawa Chopina* ekspozycja przestała być podstawą działalności edukacyjnej Działu. Wraz z zamknięciem wystawy na emeryturę odszedł dotychczasowy kierownik Działu Edukacji i Kina, dr Janusz Miniewicz, a jego następcą został mgr Romuald Morawski (początkowo jako pełniący obowiązki).

Przed Działem (wówczas w składzie Jerzy Juhanowicz, Maria Monika Jabłońska, Michał Teodorowicz, Marcin Więcek i Romuald Morawski) stanął niezwykle trudny problem utrzymania i prowadzenia działalności edukacyjnej wobec braku sal i ekspozycji.

Zdecydowano się na nowe rodzaje działań: opracowano zajęcia plenerowe: *Śladami ludzi i wydarzeń* (Romuald Morawski), *Mury miejskie Starej Warszawy* (Michał Teodorowicz), *Szlakiem legend warszawskich* (Marcin Więcek), *Szpitala powstańcze Starego Miasta* (Anna Zdanowska). Przygotowano też zajęcia, w których zamiast ekspozycji warstwę ilustracyjną zastąpić miała specjalnie przygotowana prezentacja. Jednak mimo intensywnie prowadzonej akcji promocyjnej i reklamowej (wysyłanie czy roznoszenie specjalnych ulotek i informatorów oraz rozmów telefonicznych), odzew szkół był niewielki.

W 2011 roku, w skrajnie ciężkich warunkach, mimo zamkniętej ekspozycji i trwającego remontu, przeprowadzono 194 zajęcia (lekcje i oprowadzenia), zaś w 2012 roku lekcji i oprowadzeń było 47 (bez zajęć akcji *Lata i Zimy w mieście*). Należy jednak pamiętać, że Dział Edukacji i Kina prowadził zajęcia tylko do czerwca 2012 roku, później przejęło je utworzone wówczas Centrum Edukacji. W tym trudnym dla Muzeum okresie wielką pomocą służyły Muzeum Farmacji i ekspozycja Barbakanu, w których prowadzone były zajęcia. Bez tych dwóch placówek działalność edukacyjna nie byłaby wówczas w ogóle możliwa.

Dział Edukacji i Kina przyczynił się także do wzbogacenia szczupłej kolekcji muzealnej portretu mieszczańskiego (kupiono portrety rodzinne Fergussonów) i wspomnień (zakupione pamiętniki Ludwika Wilhelma). W 2010 roku Olga Baird, badaczka dziejów Wilhelma Ludwika Teppera de Fergussona, nauczyciela muzyki w Carskim Siole, odkryła w Anglii portrety warszawskiej rodziny Tepperów, a we

Francji pamiętnik Ludwika Wilhelma. Ani pamiętnik, ani portrety nie były wcześniej znane. Informacje o tym odkryciu przedstawiła Romualdowi Morawskiemu, z którym poznała się w połowie lat 90. przy okazji badań archiwalnych, dotyczących rodziny Ludwika Wilhelma Teppera de Fergussona. Korespondencję w tej sprawie Romuald Morawski prowadził aż do 2011 roku, informując o wszystkim dyrektor Joannę Bojarską i jej zastępcę Andrzeja Sołtana. Załatwienie kwestii związanych z tłumaczeniami pamiętnika i pisaniem wniosków o zakup portretów powierzono mgr Barbarze Hensel-Moszczyńskiej i mgr. Jackowi Bochińskiemu. Po sprowadzeniu portretów do Muzeum mają one zostać udostępnione w formie wystawy.

Dział, który nosił nazwy Służby Społeczno-Oświatowej, Działu Naukowo-Oświatowego czy w końcu Działu Popularyzacji Historii, 1 marca 2013 roku przestał istnieć.

Ostatnich osiem lat jego historii przedstawiłem na podstawie dokumentów, sprawozdań i wspomnień jako długoletni pracownik i ostatni jego kierownik.